

To se opažalo osobito u danima, kad bi ^{mâ} bilo kojem kraju naše lijepe domovine zaprijetila neka opasnost. Jedan primjer - naša Istra!

Njezini starosjedioci, gotovo svi Hrvati, u svemu bespravni, prikraćivani. Njihovoj djeci ^{u materinjem jeziku zatvorena} vrata ^u najskromnijoj školi. Osvanuo napokon dan, kad je našima dogorjelo, pa ^{bi} su - pomoću dobrovoljnih prinosa, što su ih primali iz svih strana naše ^{hrvatske} ~~lijepe~~ domovine, ovdje ondje otvarali po neku školicu, u kojoj su djeca u svom materinjem jeziku crpila prve kapljice znanja, potrebnog za njihov budući život. To divno nastojanje naših tadašnjih narodnih vođa pozdravili su rodoljubi ne samo diljem hrvatske zemlje, nego i širom čitavog svijeta, tako da je predsjednik Spinčić, predsjednik naše istarske ~~škol~~ - ske Družbe Ćirila i Metoda, već 12/ VI 1902 gm, prigodom njene godišnje skupštine u Opatiji, kazao među ostalim:

- Češće čitamo, kako se naši ljudi nalazeći se u borbi za kruhom u tuđem svijetu, u dalekoj Americi i Africi - sjećaju naše Družbe."

Tako je zaista i bilo. Među prvima, koji su shvatili svu suštinu i ~~škol~~ duboko značenje one naše školske ustanove, bili su naši dragi iseljenici. Kroz ² godine istarska je Družba bila za njih parola, pod kojom su se okupili ^{Gali} u cilju, da pomognu našem ugroženom zavičaju, što su oni i činili sa mnogo ljubavi podupirući nas najizdašnije ~~škol~~ i ~~novčano~~ ~~škol~~ i bratskim poticajem.

Ta ~~škol~~ njihova dobrota očitovala se još snažnije, u većoj mjeri, u crnim danima, kad je -poslije Rapalla- ^{Istria} ~~Istria~~ s Trstom, Rijekom i Zadrom pala u fašističko ropstvo. Tada se iz redova naših rodoljubnih iseljenika širom svijeta digao glas najgorčnijeg protesta. Kao i nas ~~škol~~ u našim porobljenim krajevima, vodila je i njih jedna velika, odlučna i neslomiva misao: što ^{nam} je bilo ^{oteto} naše, treba da bude opet naše! Tako i Istra, s Trstom, Rijekom i Dalmacijom divnom! Sve ono pregaženo, izgubljeno, treba da se opet nađe pod našim barjakom - slobodno, naše! Za uvijek naše!

A što da se kaže o danima Hitlerovim, kad ~~škol~~ je i naša zemlja bila ~~škol~~ dobrim dijelom ogrezla u petokolonaške orgije, kad su se i s Führerom i Dućeom stvarali i u nas sramni i ubitačni paktovi? Tako je to išlo, dok nije jedne udesne noći iz ogorčene duše jugoslavenskih rodoljuba prolomio krik:

bolje grob nego lirob! Bolje rat ,nego li sramotni pakt! Pa kad su malo za-
 tim riječima slijedila djela-ona, partizanska!-tko je u one sudbonosne dane
 ne davao našim borcima najživlju podršku, najplamenija pobude? I opet naša
 daleka , braća iseljenici. I oni- ne samo u riječima, već svim mogućim napo-
 rima, da nam pomognu osvetiti rapalsko zlodjelo i ostvariti najuzvišeniji i-
 deal prošlih i sadašnjih pokoljenja: oslobodenje najljepšeg mora na svijetu,
 našeg ~~px~~ slavnog Jadrana, ~~saxxxvixxvixxvixxvixx~~ i njegovih blistavih obala i oto-
 ka.

To su bili trenuci, koji su i porobljenoj Istri ulijevali ne samo nove na-
 de i snage, već i osjećaje stalne i neslomive vjere, da će i Istra biti i osta-
 ti naša. Neka je zato od srca hvala i njima, našim milim iseljenicima, koji su
 u onim vantedno znamenitim danima bili i ostali s Titovim borcima i sa
 svima nama jedna misao, jedna volja, jedna duša, jedno srce.

I zaista! Naši su iseljenici u one teške istorijske dane sačinjavali sa
 svim pravim Jugoslavenima jednu cjelinu, što se kao takva održala i u po-
 slijeratnim vremenima. Održala se i na ruševinama iskušane domovine, očito-
 vala se u bezbrojnim, dirljivim dokazima neizrecive bratske uzajamnosti,
 ljubavi i dobrote.

I to traje. I trajat će... Ljubav naših dragih iseljenika k čitavoj Jugosla-
 vijii upravo je neizmijerna i neugasiva. Što je do naše Istre, ona je nji-
 hova mezinica, što se može vidjeti na svakom koraku. A naša ispaćena zemljic
 nema nego samo jednu riječ, kojom bi htjela da im se oduži hvala!

I jedan srdačni pozdrav:

-Dobro nam došli! I vi, koji ćete ostati ~~xxvixxvix~~, u rođenom kraju, da u zaje-
 dnici s nama izgradujete svoju domovinu, koja nije nikada bila tako jaka
 i slavna, kao je evo danas!

A ~~u~~ vi pak, koji ćete opet u tudinu, da tamo nastavite svoje djelo, -vi ćete
 živjeti u srcima našim, kao i oni mnogobrojni, koji su ostali tamo, ali se
 pouzdano nadamo, da ćemo jednog divnog dana moći i njih da pozdravimo! To
 je naša najvruća želju. Recite toj našoj braći, da to uzmu kao našu brat-
 sku poruku i naš najiskreniji, pozdrav! ~~M~~

Pozdrav čitave Istre naše!

Viktor Car Emin

I tek što je Družba otpočela svojim radom, ja sam joj postavio na raspolaganje ono jedino, što sam imao: srce i dušu svoju. Družbinu uzvišenu svrhu propagirao sam, kako sam najbolje umio i znao - čak i stihom. Osnivanje neke družbine podružnice, otvorenje koje njene škole - te i druge važnije događaje, što su se jedni za drugim ~~razvijavali~~ nizali u mladom družbinom životu, pozdravljao sam pjesmom i prozom, u "Našoj Slozi" i u drugim listovima. Dan družbine godišnje glavne skupštine bio je - može se reći - za sve nas praznik, što svaki put svršao nekom priredbom u čast i korist Družbe. Za tu zgodu sastavio bih kakvu stvarcu za diletante - sam bih ih uvješbao i sve se ~~svršavalo~~ odvijalo na radost i veselje zahvalne publike. U jednom "igrokazu" za djecu - u desetercima - prikazao sam talijansku "Legu Nazionale" kao neku "Strigu", što poput onih čarobnica iz poznatih priča pretvara našu djecu u kamen, ali ako dolazi Kraljević Marko - i sve bude opet dobro. Da, i prvu svoju, u posebnoj knjizi otštampanu pripovijest "Na uzburkanom moru" posvetio sam Družbi. No i za svoj drugi literarni rad crpao sam nadahnuće od te naše ustanove, što mi se sve dublje uvriješivala u dušu. Od "Malog Učkarića" pa do onog mališana, što je u tudinskoj školi izložen porugama talijanaške, "gradske" djece - koliko sam takvih tužnih priča iznio u "Mladom Hrvatu" i u drugim omladinskim listovima! A oni moji mučenički učitelji u "Nadgrobnom spomeniku", "U iskušenju" itd? A isto tako progonjeni svećenici u "Dobrom popu Marku", a naročito

(Ide za djecom, koja ga na čošku pitaju: ko je onaj čovjek?—Odgovor se izgubi, jer gotovo u isti mah zakreću sve troje iza čoška kuće.)

Jelva:

Jandre:

Jandre:

~~XXXX~~ neiskazano mi je dirnut njezinim glasom prilazi bliže: Kako mi lijepo srcu govori ta tvoja duboka crnina! Još si moja —moja udoval!

(Izgovorio je to blago kao da joj zahvaljuje, ne njoj se učini, da u onim riječima čuje žalac ironije.)

Jelva

bolno, ali bez prikera:

Prešla sam jednu dugu, tešku, besnenu noć. Ona mi je pokazala, da Mike ima pravo: mi smo sineć bili prema tebi zaista preepori, i pretvrđi.

Jandre:

A kakav li sam tek ja bio prema vama i prema — sebi!

Jelva:

Ja sam juče govorila ~~same~~ kao uvredjena žena, a zaberavila sam, da ti nisi samo moj muž, već i otac moje djece.

Jandre:

Ne, Jelvo, svi ste vi imali pravo: nešto je trebalo da se raščisti. I Jure je imao pravo: moja duša ne bi zaista imala pokoja, da nije s onoga svijeta došla ovamo — — —

Jelva

Ne znam, kako da shvatim te tvoje riječi...

Jandre:

Kao da ih u snu slušaš...I ja bih najvolio, da ovo i ostane u svima vama kao neki san.... Jelvo: jednom je već zvenilo...

Jelva:

Ti me tjeraš?

Jandre:

Ja te molim....

Jelva:

Ako ne ćeš zbog mene, a ^{me čij} one/zbog djece....

Jandre:

Zbog tebe i njih ja moram da idem...Te traži od mene glas jedan tajni, što ga je mamo prije moja stara mati ^{opet} razbustila u meni...

Jelva:

Tu meni se javio glas, ove noći, slušajući djecu—Iljka—gdje maloj sestri priča, što su sineć e tebi kazivali stari kapetani; kako te sva mora znadu, svi mornari spominju i kako je lijepo imati takvoga tatu i kako će oni uvijek

silaziti k onom kamenu i..... (glas joj se prekine ^{ona} i zanijem.)

Jandre:

Moja djeca!

(Velika i teška šutnja)

Jelva:

I ^{meni/} ~~mi~~ su ona pokazala put, kojim trebam i ja da idem.. Ja ću s tobom...

Jandre:

ne prestano razgovarati i tužno:

Ti?

Jelva:

Još uvijek nosim tvoje ime....

Jandre:

K. J.

A znaš li, kuda vodi moj put?

Jelva:

Bilo kamo: ma i nakraj svijeta.

Jandre:

blaze:

Ne, ti ćeš ostati tu - i svi drugi- ja ću ~~sax~~ -kao što i treba- ~~sax~~ sam da iščeznem. Vi hoćete, da me tučete mojim sopstvenim jučerašnjim riječima: nemojte!

Jelva:

Nemoj ni ti nas onima našima....

Jandre:

A zar ne vidiš, kako ja neprestano tražim riječ, i ne mogu je naći, da ti ~~ka~~ ^{mi bila} xš iz svega moga bića kažem hvala za sve one, što si ~~xxxxxxxxxxxx~~ djeci i za sav bol, što sam ti ga zadao i koji si ti onako divno nosila!

Jelva

iz sve duše:

Jandre!.....

Jandre:

kao da je najednom oživio, iskrsao, sav preobražen:

I druge mi ne treba ...i više ništa ne pitam. Ne traži ni ti...Što bi tu negla riječ - ni moja ni tvoja...Neka dostaje sve moje ime- onako, kako si ga ti izrekla. I kad bude oko mene sve zamuklo, ono će mi svedj zveniti i pjevati i slaviti- da si mi oprostila...Jelvo! A što treba meni više?!

Jelva

razdragano:

Ali već i sineć, dok si mi ono govorio, ja sam mislila-ne, nisam mislila- sve je dolazilo samo - - -dolazilo - da - da te ja još uvijek ljubim- --

(klone mu u naručje)

Da malko otpočnemo?-predloži Šiško.

-Možemo...

Šiško položi vijenac na travu, a njih se dvoje spustiše na prilično ravan kamen. Bili su sami. Od časa do časa zacvrkutala bi gdjevoja ptica, odjeknuo koji daleki glas, dok je sve drugo oko njih kao usnulo. I more dolje u plavetnoj dubini.

Opremi!

Nizi nije mogla iz glave ona porušena crkvice u uvali. X

-Bog zna, ko ju je razorio, Šiško!

Ex Može biti da su je napustili ljudi ili se pak -Bog će znati zbog čega- na njih naljutio svetac i otišao.

-Sveti Ivan?

-Bilo je i takvih slučajeva. Pogledaj onamo na Mala Vrata onu kamenu izbočenu na Cresu! I ondje, vele, da ima nekakva razvaljena crkvice, o kojoj se pričaju vrlo čudne stvari.

-Kakve stvari?-radoznalo će Niza.

-Crkvice je, kažu, bila posvećena Svetoj Marini. Sa svim pripresta kapelica. I vana sva pocrnjela, s niskim zvonikom sa dvije rupe: jedna prazna, a u drug visjelo nešto, što je više naličilo na prost praporac negoli na zvono. Unutra rdavo poplačena, puna rupa, stijene ukolo uvijek vlažne i gole bez ikakva nakita. Oltar od kamena i rastočena drva, a na njemu šest nejednakih drvenih svijećnjaka. Nasred oltara kip Svetice: jedino, što je u čitavoj crkvi bilo zaista lijepo. Ali i Svetica zapuštena, bez ikakva nakita i ukrasa, kao prava ubogarka. I tako je to išlo, dok se našla djevojčica, kojoj se Svetica jako ražalila, pa je svim srcem odlučila, da će se za nju ~~xxxx~~ brinuti sama, koliko bude mogla. Ona djevojčica mora da je bila kao i ti, Nizo- - -

-Zašto kao i ja?

-Jer je voljela cvijeće, i čega god bi se dotakla, postalo bi da ne može ljepeše. I tako je ona najprije ukasila oltar: pokrila ga je najljepšim čipkama, što ~~ik~~ je sama očipkala! jastučiće je izvezla sama i svijećnjake je osvjetlala, neke zamijenila novima. Svakim danom donosila je Svetici svježeg cvijeća, od koga je mirisala čitava crkva. Ona je jednu za drugom ispunila one rupe na tlu i već je pomišljala, kako će nabaviti vapna i okrečiti stijene, barem one unutra, kad se baš uto dogodilo nešto vanredno lijepo. Izlazeći jednog dana iz crkvice ona djevojka naiđe na krasna mladića, što se ~~xxxx~~ malo prije iskrcao iz čamca. On je pozdravi vrlo uljudno, reče da je ožednio i zamoli je da mu kaže, ima li onuda vode. Ona pohita kući, ~~xxxx~~ a kad se vratila s ^{časom} vodom, bla se sva zarumenjela, nešto od stida, a nešto možda i

zato, što joj se ~~xxxx~~ jako dop. Poslije nekoliko dana eto ti njega

na vlas nalik na onaj tamo prijeko. Tek se to razglasi, čitavo mjesto popada na koljena. Svi su sada bili uvjereni, da je ono noćasnje svijetlo pokazivalo stazu, kojom je Svetica išla i počašćeni tim divnim čudom sagradiše joj crkvu. Sve su se djevojke u mjestu natjecale, da je što ljepše urese. Ona se pak crkva na Gresu porušila, i danas strše tamo samo dva tri zida kao opomena nezahvalnicima.

Šiško presta, a Nizi se kroz nasmijane usne izvi glas pun neke tople, djetinje iskrenosti:

-Šiško, ja bih još slušala... (Nastavak)
je priča o onoj
-Jest, ali priča je svršena, a mi treba da se pokuša.

Šuteći nastaviše svoj put uz onu lomnu, niskim grmljem i šikarjem obraslu strмину.

13

Grob s neuglednim drvenim krstom i sasvim isplavljenim napisom stisnuo se na dnu, pod sam pocrnjeli zid. U tom kutu ~~drvenog groblja~~ nije zemlja već dugo prekopana, što najbolje pokazuju sasvim slegnuti grobni humci i rasklimani, gdje god već napola oboreni krstovi. Tek pošto se ~~na krikovih krstova~~ grob strica Valentina obavio onim donesenim vijencem, Šišku se i Nizi pričinu, da su od njegove ljepote zasinuli i ostali zapašteni humci.

~~Još~~ put, reče Niza, donijet ću motičiću i svakojakog sjemenja, da ni ovi siromasi ne budu bez cvijeća. Za ~~čas nek im je jedan "Oče naš" i jedna "Zdrava Marija".~~

~~Klekne na travu, prekrsti se, sklopi ruke i otpoče tiho da se moli. Kleče i on, njoj nasuprot. Ujdaraj osjete, kao da je čitavim grobljem prešao neki tajanstven drhat. Uzvinuše oči, a to je na vrbama ukolo ~~penakle~~ na vjetri ~~ustreptala~~ ^{u tvoj} njeni pjevanju nije bilo ni tuge ni bola, ~~ni nekakvo čudno~~, ljubicašto svijetlo prelilo se odjednom po svim onim grobovima. To je bio odsjev oblaka, što je mirno plovio nebom.~~

Izlazeći iz groblja još se jednom okrenuše prema onom kutiću, ~~koji tako im se~~ ^{sto t} ~~barem činilo-nije više bio onako mračan i zapašten kao prije.~~ ^{potom se} ~~Zdravica spu-~~ ^{Prozati zatvorstvom zbog fidne imputacije duševnosti su} ~~stiše se na cestu, što se pred njima bijelila. Kao olakšani, prošli između dva~~ ^{gupla} ~~kratka reda kuća izišli na otvoreno, otkud im je pukao pogled na ~~malu~~ Sv. Ivanu i dalje prema Gresu i krku. Tanak, dugoljast oblak pomicao se lagano prema Malim Vratima odrazujući se u moru poput bijele staze.~~

-Ja nije ~~Mošda je~~ ^{tešao/ ovaj svetini & vira anu put, o dom si mi govoriš mal} ~~onuda isao i put, kojim je ono išla Sv. Marija.~~ ^{reče Niza} ~~ne skida-~~ ^{jući odanle oka.}

-Tebi je još u pameti ona priča, i meni je draga. Mislím da se u njoj krije nešto drugo, a ni sam ne znam što. ^{legenda o onoj svetici}

O Kremlj! ~~...~~

Niza se lukavo osmjehnu.

-A -da li znaš, zašto se ona Svetica nije više vratila na otok?

- Jer su joj se oni nezahvalnici tamo zamjerili.

-Eto-vidiš- Svetica je i nije mogla da prosti ni zaboravi. A ti bi htio da na-
šiš oci i majke, koji nisu nikakvi sveći, budu milostiviji od nje.

--Tvoja majka bi rada prostila i-zaboravila.

-Ali tvoj otac ne bi.

-Ko zna...Nije svačije srce tvrdo, kao što je možda. - - -

...moje, zar ne?-namrgodi se ona. Vidim ja: ti ~~misliš~~ ^{umijem} ~~da si~~ ^{kao!}
bolji od mene. ~~Kao da~~ ^{gd. možda} nema i u mene srca i duše!

-Ajde, Nizo! -umekša on glas, kao da je moli ^{Ja} mu prosti.

Ubrzaše korak, da stignu za vida u Majku Božju, gdje je ^{Šiško} naumio da se ma-
lo zadrži.

-Neka vidi ^{Litrov}, kako ja umijem i bez njega da pronadem putove, što vode do
k stricu Valentinu. Pa i ^{one} druge tragove, što bi mi ih sada htio da pomrsi.
I one treće, u kojima se ni on sam ne može više da snađe. Eno ti "Golublje mi-
rine!" Koliko je sebi nalomio glavu, da u duši poveže ona dva razdvojena kri-
la i nikako da dođe na kraj...

-A ti?-upita Niza glasom, u kome je igrala neka podrugljiva žica.

-Što se smiješ? Ja ne znam-ali ima trenutaka, kad ona dva okrnjena krila pred
mojim sklopljenim očima rastu i jedno se drugome sve nekako priklanjaju-ja
još sam ne bih umio da kažem kako...Ti se opet smiješ! Pa i- možeš! Kao svi
tako i ti! Bilo je vrijeme, kad je ~~moj~~ ^{moj} učitelj meni proricao veliku sre-
ću. -Bit ćeš umjetnik! -govorio mi, dok sada hoće sve da izvrne: da mi iščupa iz
duše i srca sve ono, što je i sam pomogao da se ondje ~~se~~ ^{se} rascvjeta. I sve za
to, jer ~~mu~~ ^{mu} tako naredišu oni, što ga plaćaju i vinom napajaju.

Niza uze ^{Litrova} ~~u~~ u obranu.

-Možda i nije sve onako, kako ti misliš.

-Ja znam, što govorim, odsječe Šiško, i ja ću to prvog zgodom njemu i u brk da
odbrusim.

Ulazeći malo poslije u selo Niza se od srca nasmija:

-Eno ti ga tamo, pa mu odbrusi!

I pokaza rukom na arhitekta. Prislonjen o brojavni stup gledao je ispred se-
be ukočeno i mrko.

No Šiškova je pažnja bila već okrenuta drugamo. Malo više ceste, na kraju
malenog reda kuća, na mjestu, gdje se je prije dizao atelier strica Valentina,
strši sada uvis nekakva crvena razvalina, s koje radnik jedan čekićem izbija

opeku po opeku, dok ih dvojica težaka slažu u voz. Ništa se više ne razabire od pročelja, na kome su se nekoč izbrusšene opeke lomile u meandrima, sastavljale u lagane lukove, ~~xxx~~ poduprte tankim stupićima & prelazeci u razne likove i linije. Sad se sve to kida i trga, krši i raspada pod udarima čekića: još dan, dva-i od svega onog bizarnog zdanja neće ostati opeka na opeci.

Gledajući taj rasap Šišku je dolazilo da zaplače.

Uto ih spazi Litrov, pohita im u susret i lomatajući batinom kao da se nekome grozi zarogobori:

-Vidite, kako su razdijelili opeke njegove, ~~xxxxxx~~ hijene grdne! A dok je živio, ~~kinio~~ se i kidao, je li kada ko od njegove svojte došao, da mu podloži i od rasula očuva ~~xxxxx~~ kuću, tanku i krhku kao i san, za koji ju je i sagradio? Ni tre ga nikome, ali sada, pošto njega više nema, eno ih, gdje ~~u~~ svojim noktima ~~u~~ grebu u njegovo djelo, da mu ogledaju posljednju kost, razbojnici!

Kao da je jedva čekao da se pred nekim iskali, prebaci im ruke preko ramena i povuče ih sa sobom nastavljajući:

-Sreće nije imao ^{u svjetlu, ni} sa ženom. Smatrala ga je mjesečnjakom, njegovim se zanosima i nadahnuću podsmijavala, o njegovim se slikama izražavala prezirno, i pred drugima, i još ~~u~~ nadometala: -I zbog ovih njegovih ludosti ~~u~~ boja, što ih mora skupo da plaća, ja evo skapavam od gladi. Najzada ga je odbjela.

-Ali se i vratila-muklo će Šiško.

-Jest, vratila se, ali tek pošto je oslijepila. Valentin, dobra duša, dočeka je kao da nije ništa bilo, i bio je prema njoj sama nježnost i pažnja. I tada se njoj-kako je sama govorila- iza mrtvih očiju otvorilo jedne novo svijetlo: sve one biblijske figure, za koje je već otprije znala, da ih je metnuo na platno, svi oni ⁺ anđeli, sveti oci, carevi i kraljevi, najveći svjetski velikani staroga i novoga doba-kao da su odjednom ^{met njenim slijepim očima} poprimili život i stali jedni drugima da govore, da se ispovijedaju i otkrivaju neke tajne, što ih je ona zatim njemu jednu po jednu saopćavala. Govorila je u nekom zanosu, kao da nije više od ovoga svijeta, a on guta svaku njenu riječ, pogleduje na svoje golemo djelo i u njemu se sve dublje useljuje svijest, da ona njegova ~~xxxxxxx~~ slika ima u sebi neki daleko dublji smisao od onoga, što ⁺ joj ga je do tada i sam podavao. U tom trenutku pao je pred njom na koljena i kliknuo:

-Ti si me nadahnula i pokazala mi, da moje djelo nije još svršeno... Hvala ti!

-Malo zatim otišla je na drugi svijet, ali od njezinih -a ni od njegovih - rođaka nikoga blizu. On opet osta sam i još se većim žarom baci na svoje djelo.

Zanesen svojim posljednjim nadahnućem htio je da ga još dotjera, da mu -kako je govorio- udahne još nešto "božanstva", ali nije dospio. Jedne burne noći, za velikoga rata, probi mu krupa stakleni krov, i da mu ne bi voda pokvarila djelo,

ili koje druge tudinske ustanove,⁴ do korijena hrvatsko mjesto, sa zahtjevom Sculvereina, da se u njemu ~~k~~ otvori ~~njemačka~~ škola s talijanskim naukovnim jezikom, austrijski bi vlastodršci mahom priskočili, da budu našim prekomorskim protivnima na ruku. Za svoju rabotu oko odnarodivanja naše djece, fašisti su raspolagali i sredstvi, što ih je pružal i poznata talijanska ustanova "Lega Nazionale".

A što će nato istarski Hrvati? Skrštenih ruku nisu ostali ni oni. Već onamo pod kraj prošloga vijeka, osnovali su školsko društvo Ćirila i Metoda, ustanovu, / sa svrhom, da na istarskom tlu otvara škole sahrvatskim nastavnim jezikom. Za tu našu školsku Družbu sabirali su se - kako je poznato- dobrovoljni prinosi, i to ne samo u Istri, nego i u svim hrvatskim zemljama, pa čak i u dalekim prekooceanskim stranama, među rodoljubnim iseljenicima našeg roda i jezika.

Ćirilo-Methodska Družba bila je - da tako kažem - neka vrsta narodne vojske, uvijek spremne, da nas pomaže u našoj narodnoj borbi. Nju su vodili naši istarski prvaci: Dinko Vitezić, Spinčić. Laginja, Andrija Stanger, Mate Mandić, braća Trinajstići i drugi. Među mladim pomagačima bili smo i mi - družbin blagajnik, pjesnik Rikard Katalinić Jeretov, pa i ja biši dugogodišnji družbin tajnik.

Ovo spominjem zato, da ~~xxx~~ mogu i s ovog mjesta posvjedočiti, kako naši Vode nisu nikada puštali s vida niti naš Lovran, već su prema svojim silama nastojali, da ga podupru u njegovoj borbi protiv odmrtnika i drugih narodnih neprijatelja. Istina, novčana sredstva, kojima je naša Družba mogla - osobito u prvo vrijeme da raspolaže, bila su oskudna, ali s nama je bio narod, koji je sve onako siromašan i bespravan pružao tuđoj zlonamjernoj najezdi jak otpor.

U početku napredovalo se sporo. Osjećali smo se sretnima, kad smo mogli u ugroženom Lovranu da proguramo jedno skromno zabavište za sasvim malenu djecu. Učiteljica nam je stigla iz našeg dragog Zagreba: Sajević Ivanka, našim lovranskim najmladima dobra i skrbna majčica. Korak doduše kratak, ali se ubrzo pokazali i plodovi - upravo utješni budući da se malo zatim našlo u

mjesnoj talijanskoj osnovnoj školi i mjesto za jednog pomoćnog ~~xxx~~ učitelja po rodu Hrvata.

Išlo se i dalje. Družba je i u nekim drugim mjestima voloskog kottara otvorila svoje škole, jednu i u bližnjoj Medveji. Odnosnu zgradu ustupio nam je naš nezaboravni kapetan Josip Blečić, kojega smrtni ostaci počivaju danas sahranjeni na groblju u slobodnom Lovranu.

Družba nije smetala s vida niti najbližu okolicu lovransku. U početku godine 1914 bilo je već sve spremno, da se i u Lignju, selu poviše Lovrana, u blizini ruševina historijskog Knezgrada, Družbina škola.

Bilo je to u doba, kad su se već u svijetu -pa i u našem neposrednom susjedstvu dogadale stvari -možemo reći- za ono vrijeme još nečuvane.

Jedan primjer: 14 travnja god. 1914 stigao je na željezničku stanicu Matulji talijanski Ministar spoljnih poslova markiz San Giuliano. Na stanici okupili se predstavnici državnih i drugih vlasti, da ga dočekaju i pozdrave. Među njima bio je i dr Andrija Stanger, jedan od istaknutih Voda istarskih Hrvata, odličan naš rodoljub. Došao i on, da kao načelnik Voloskog i Opatije je pozdravi spomenutog Ministra Italije. I dok su ovome ostali prisutni iskazivali svoje poštovanje, tko u njemačkom tko u talijanskom jeziku, načelnik dr Stanger izvršio je u svom i našem jeziku hrvatskom.

Taj potez našega Vode, dra Stangera, uzvitalao je čitave oluje protesta, osobito u Italiji. U ondešnjim novinama sve je vrvjelo od napada i uvreda na nas. Taj događaj potresao je i naš Lovran i ulio novih poleta među naše sjesnije građane.

Već je prije bilo odlučeno, da naša narodna vojska -Čirilo Metodska Družba održi svoju godišnju skupštinu u ~~Kaxraax~~ lovrnaskom selu Lignju i to na dan prvoga juna one iste godine 1914. Na protivničkoj strani jedni pokunjeni, dok su se drugi -oni grlatiji- grozili brukom, izazivanjem, čak itvornim napadajim.

Na našoj strani bilo je sve u zanosu. Reći će tkogod: pa imao je Lovran i u prošlosti po koji veseli dan. U pameti nam je i onaj od god. 1839, kad je predana saobraćaju cesta, što vodi iz Rijeke u Pazin. Tada se našao i

pjesnik ,mladi Riječanin, koji je onu veselu zgodu obradio u našim čakavskim stihovima. Na jednom mjestu pjesnik klikuje:

Na Voloskem niti v Rike,
Nije bilo takve dike.
I po moru i po kraju,
Teku v Lovran kako raj.

Veselo je bilo u Lovranu onoga dana god. 1839. Nikakvo čudo! Tko je prije toga dana imao da se proveze kolima iz Rijeke u Lovran, morao je proći kroz Kastav, dok se od spomenutog "veselog dana" taj put mogao da prevale ^{obalnom} novom cestom, što je i u srca naših Lovranaca ulijevalo vanredni užitak.

- - - - -

Zakazani dan skupštine Družbe Sv. Ćirila i Metoda pao je u nedjelju. Već rano u jutro naš je svijet stao da grne u Luganj. Pridolazili ^{vidjeniji} i ~~xxxxix~~ rodoljubi iz raznih krajeva Istre, od sakupljenog naroda u školi dočekani burno, oduševljeno. Protivnicima nije ništa pomoglo ni to, što se od nekuda- na prekide- javljao glas rogova, u koje je trubila šačica njihovih plaćenika.

sveder

U školskoj dvorani bilo je ~~xxx~~ veselo i živo. Vihor razdraganog klicanja i pljeska dosegao je svoj vrhunac, kad se na ^{pojadio} Družbin predsjednik Vjekoslav Spinčić i svojim gromovitim glasom uskliknuo nekoliko puta:

- Braćo draga!

Njegov vatreni, do srži rodoljubni govor pratili su nazočni urnebesnim odobravanjem. Osobito, kad je na kraju svog plamenog govora spomenuo ime Lovrenca Nikole Belinića, koji je još u doba cara Napoleona napisao u našem čakavskom govoru ove zlatne besjede:

"A današnji dan, budući bimbenaost i prevara obega sveta, nijedan ne more tajiti, da ni potrebno učiti se dobro stat i pisat jezik materin."
Doista zlatne riječi!

A koliko ih je divnih i vatrenih palo u onaj već daleki dan lipanjski i s onog mjesta u Lignju i vani pod našim lovranskim vedrim nebom za vrijeme skupnog ručka?

Divan, nezaboravan dan! Plaćenički rog sramotno je zamukao. Čula se samo naša hrvatska pjesma, što su je pjevali nazočni omladinci i omladinke, a s njima i mi stariji.

Uvažiti treba i to, da su nas one nedjelje 1 lipnja 1914 dijelile još same četirisedmice od udesnog Sarajevskog atentata...

- - - - -

Onda je slijedilo, što je već postalo neminovno: rat! A k za njime-drugi!

Prvi nas je utukao sramotnim Rapalom, koji je - za sreću na sreću našu - već tada kribo u sebi klicu onog, što nas je malo poslije spaslo.

Sretnijim rodoljubima postalo jasno, što se sve sprema. Oni su znali i za borce kao i za novi rat, koji će da idrže A znalo se i tko ih vodi. Mnogima je već bio poznat i pod svojim drugim imenom: Tito! Heroj nad herćjima! Njegova je lozinka bila: Nažrijed!

-A kamo?

-Pa u Narodno Oslobodilački rat, a po njemu do potpunog oslobodenja, onih, što su još stenjali u ropstvu fašista, nacista i kxx drugih zloparkih davela, naših smrtnih dušmana.

I eto nas u jeku godine 1941. Borba već tada vrlo teška. A što da se kaže o nezapamćenim, upravo sotonskim grozetama, kojima su bila izložena naša naša jugoslavenska braća već u svojim domovima! O tome pričalo se s uzasom i onda, a priča se i danas. I pisalo se, a k piše se i danas. A pisat će i još - jer to, što su oni ~~pkkjk~~ paklenjaci u svojim divljim naletima izvršili na našem tlu, zaboraviti se - po riječima našeg Vrhovnog Vode - ne smije!

A zaboraviti se ne smiju niti ona čuda od junaštva, što su ih Titevi berci pečinjali, kad su neustrašivo i hrabro poduzimali ve, da nam našu Jugoslaviju očuvaju slobodnu i sveju. Mi smo puni vjere vjere slušali

Orkan neizrecivog oduševljenja prolomi se dvoranom, potrese novosagrađenu zgradu od temelja do krova i razlije se kroz vrata i prozore van, napo- lje, gdje su se skupine stranih, nama većim dijelom neprijaznih lica pitale:

-Ama što je ovo? Otkuda odjednom taj svijet - ti Kroboti? Prije smjer- ni, pokunjeno ponizni, ~~to~~ sada.... Ama što traže ta čeljad, što hoće?- Slična su pitanja postavljala sebi i neka druga susjedna gospoda . Odgovor nije kasnio. Bečki i njima drugi slični protivnici naši, mogli su ga čuti one iste svečane noći iz us-tiju naših narodnih vođa i pr- vaka. Pored već prije spomenutog kapetana Ivana Fiamina glavnu je riječ vodio tadašnji saborski poslanik dr Andrija Stanger iz Voloskoga. Go- vorili su i drugi rodoljubi. U svojim govorima nazdravljali su "Zori" i dubokom značenju, što će ga razne ustanove u njoj imati u našim budućim borbama ne samo u Opatiji, nego i u čitavoj Istri . Svi su ti govori, a osobito zdravice ~~zak~~ zahvalnosti i divljenja upućene društvu "Skladu", Svi su ^{narodni} ~~prisutni~~ bili uvjereni, da će "Zora" unijeti novog života u naš narodni pokret. I svi smo kliknuli razdragani do dna srca:

- Bit će dobro! Ta evo- "Zora" nam je već svanula- bit će dana! Hoće!

V

Tako je zaista i bilo. Svoje stječiste našla je u njoj najprije Opatija. Tu se u Čitaonici sastajali svi oni, u kojima je narodna svijest bila živa kao i ~~mjegax~~ njihova ljubav k rođenoj grudi. Tu se razmatrali i komentirali događaji, ^{domaći} i oni svjetski, što su se bilo kako doti- cali i našeg mjesnog života. Tu su se vodili razgovori i rasprave o sve- mu, osobito o nepravdama, što su ih državne i pokrajinske ^{vlasti} ~~obje~~ nama nepri- jateljske strane, počinjale na štetu nas Hrvata. Naši su se dragi Opatijci osjećali svakim danom življi, hrabriji, smjeliji. Nikakvo čudo! Znali su oni, da nisu osamljeni, da imadu nad sobom krov ne samo jednog doma, već i jednog grada - tvrđave , iz koje će moći da se brane, a ustreba li i da udaraju. I doista, u njemu su se oni sve više utvrđivali, ~~gali~~ ne samo u mi- sli na sebe , na svoj lični opstanak, već i na zaštitu, na oslobođenje sve